

Φιλίππους, κοντά στη σημερινή Καβάλα. Εκεί βαπτίστηκε και μια γυναίκα, που λεγόταν Λυδία, μαζί με την οικογένειά της· είναι η πρώτη ευρωπαϊά χριστιανή. Οι Απόστολοι διώχθηκαν από εκεί. Με το έργο τους, όμως, δημιούργησαν την πρώτη χριστιανική Εκκλησία σε ελληνικό έδαφος (Πράξ. 16,11-39).

Στη συνέχεια πέρασαν από την **Αμφίπολη** και την **Απολλωνία** και έφτασαν στη **Θεσσαλονίκη**. Εκεί κήρυξαν στην εβραϊκή συναγωγή και το έργο τους βρήκε ανταπόκριση. Εξαιτίας αντιδράσεων που δημιουργήθηκαν, αναγκάστηκαν να φύγουν και να συνεχίσουν με επιτυχία το έργο τους στη **Βέροια**.

Ο Τιμόθεος με τον Σίλα παρέμειναν εκεί, ενώ ο Απόστολος Παύλος συνέχισε την πορεία του προς την Αθήνα.

Όταν έφτασε στην **Αθήνα** ο Απόστολος Παύλος βρήκε στην αγορά της πόλης ένα βωμό με την επιγραφή «Στον Άγνωστο Θεό».

Ο Απόστολος Παύλος κηρύττει στην Αθήνα.

Χωρίς να απορρίψει αυτή τη θρησκευτικότητα ο Απόστολος, αλλά αξιολογώντας την ως μια θετική αναζήτηση, ανέβηκε στο βήμα του Αρείου Πάγου και μίλησε στους Αθηναίους για τον αληθινό Θεό, την παρέμβασή του στην ανθρώπινη ιστορία και την Ανάστασή του (βλ. κείμενο στο τέλος της ενότητας). Το τελευταίο ιδιαίτερα σημείο ενόχλησε τους Αθηναίους, που δεν μπορούσαν να δεχτούν ότι το σώμα, η φυλακή της ψυχής, όπως θεωρούσαν, ήταν δυνατόν να αναστηθεί. Παρά την απόρριψη του κηρύγματος από την πλειονότητα, μια μικρή ομάδα πίστεψε

— ανάμεσά τους ο Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης και η Δάμαρις — κι έτσι σχηματίστηκε η πρώτη χριστιανική Εκκλησία στην Αθήνα (Πράξ. 17,16-34).

Επόμενος σταθμός ήταν η **Κόρινθος**. Εκεί έφτασαν από τη Μακεδονία ο Σίλας και ο Τιμόθεος. Ο Απόστολος Παύλος έμεινε για ενάμιση χρόνο στην πόλη, κηρύσσοντας σε Ιουδαίους και εθνικούς. Σημαντικό γεγονός ήταν η μεταστροφή στο Χριστιανισμό του αρχισυνάγωγου* Κρίσπου και της οικογενείας του. Όταν ολοκληρώθηκε το έργο του Αποστόλου στην πόλη και είχε πλέον δημιουργηθεί κι εκεί μια ζωντανή Εκκλησία, με πλοίο επέστρεψε στη Συρία, τελειώνοντας έτσι τη δεύτερη περιοδεία του.

β. Το κήρυγμα και η φροντίδα του Αποστόλου Παύλου για τις εκκλησίες που ίδρυσε

Το κήρυγμα του Αποστόλου Παύλου απλώθηκε γρήγορα σα φωτιά σε όλη την Ελλάδα. Σε κάθε πόλη που έφτανε, ο Απόστολος Παύλος απευθυνόταν πρώτα στους συμπατριώτες του, τονίζοντας ότι η προσδοκία τους είχε εκπληρωθεί: ο Χριστός ήταν ο Μεσσίας που περίμεναν. Στην προσδοκία των εθνικών για μια ανώτερη θρησκευτικότητα μιλούσε για το Χριστό και την Ανάστασή Του.

Οι εκκλησίες που οργανώνονταν από τον Απόστολο Παύλο συνέχιζαν το έργο του, ζώντας μέσα σε κλίμα ενότητας και αγάπης, χωρίς όμως να λείπουν και τα προβλήματα. Ο Απόστολος τα μάθαινε αυτά είτε από απεσταλμένους είτε από γράμματα των εκκλησιών. Κάποιες φορές επισκεπτόταν ξανά τις εκκλησίες που ίδρυσε, ενώ άλλοτε τους έστελνε **Επιστολές**, με τις οποίες απαντούσε στα ερωτήματα και έδινε λύση στα προβλήματα που εμφανίζονταν. Με υπομονή, αγάπη και, όταν χρειαζόταν, με αυστηρό τόνο καθοδηγούσε και διαπαιδαγωγούσε τους πιστούς με την

Η αρχαία αγορά των Φιλίππων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

5-15 μ.Χ.	Γέννηση του Αποστόλου Παύλου
34 μ.Χ.	Όραμα της Δαμασκού
34-36 μ.Χ.	Διαμονή στην Αραβία
36-37 μ.Χ.	Πρώτο ταξίδι στα Ιεροσόλυμα
37-42 μ.Χ.	Διαμονή στην Ταρσό
45-48 μ.Χ.	Πρώτη περιοδεία (Κύπρος, Ν.Α. Μικρά Ασία)
48-49 μ.Χ.	Αποστολική Σύνοδος
49-52 μ.Χ.	Δεύτερη περιοδεία (Μ. Ασία, Ελλάδα)
52-56 μ.Χ.	Τρίτη περιοδεία (με κέντρο την Έφεσο, στη Μ. Ασία και στην Ελλάδα)
57 μ.Χ.	Σύλληψη του Παύλου στα Ιεροσόλυμα
57-59 μ.Χ.	Φυλάκιση στην Καισάρεια της Παλαιστίνης
59-61 μ.Χ.	Πρώτη φυλάκιση στη Ρώμη
62-64 μ.Χ.	Τέταρτη περιοδεία (Ισπανία, Μ. Ασία, Ελλάδα)
64-68 μ.Χ.	Δεύτερη φυλάκιση στη Ρώμη και μαρτύριο

ίδια φροντίδα που οι γονείς μεγαλώνουν τα παιδιά τους. Οι Επιστολές του Αποστόλου δεν έπαψαν να διαβάζονται μέχρι και σήμερα στις εκκλησίες.

γ. Οι υπόλοιπες περιοδείες του Αποστόλου Παύλου. Το μαρτύριό του στη Ρώμη

Με κέντρο την Έφεσο, ο Απόστολος Παύλος πραγματοποίησε την τρίτη περιοδεία του στην Ελλάδα και στη Μ. Ασία, στηρίζοντας τους πιστούς των εκκλησιών που είχε ιδρύσει. Στη συνέχεια επέστρεψε στα Ιεροσόλυμα. Εκεί τα γεγονότα εξελίχθηκαν ραγδαία: οι Ιουδαίοι απείλησαν τη ζωή του, οι Ρωμαίοι τον συνέλαβαν και τον οδήγησαν σε δίκη, στην οποία επικαλέστηκε την ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη. Για τον λόγο αυτό οι Ρωμαίοι τον έστειλαν στη Ρώμη να δικαστεί.

Το ταξίδι προς τη Ρώμη ήταν περιπετειώδες: το πλοίο του πέρασε από την Κρήτη, αλλά στη συνέχεια ναυάγησε στο νησί Μελίτη (τη σημερινή Μάλτα), όπου δόθηκε η ευκαιρία στον Παύλο να κηρύξει. Όταν έφτασαν στη Ρώμη, οι χριστιανοί τον υποδέχθηκαν με ενθουσιασμό και αγάπη. Φυλακίστηκε για δυο

χρόνια και μετά αθωώθηκε από τις ρωμαϊκές αρχές. Σύμφωνα με την παράδοση, στα επόμενα χρόνια ο Απόστολος έκανε μια τέταρτη περιοδεία, κηρύσσοντας μέχρι την Ισπανία και στην επιστροφή του επισκέφτηκε τις εκκλησίες της Μ. Ασίας και της Ελλάδας.

Το 64 μ.Χ. φυλακίστηκε για δεύτερη φορά στη Ρώμη. Τέσσερα χρόνια μετά υπέστη μαρτυρικό θάνατο κατά τη διάρκεια του διωγμού του Νέρωνα. Ο Απόστολος Παύλος δίκαια θεωρήθηκε «ο πρώτος μετά τον Ένα» για το τεράστιο έργο που επιτέλεσε. Η Εκκλησία γιορτάζει τη μνήμη του μαζί με του Αποστόλου Πέτρου στις 29 Ιουνίου.

ΥΠΟΓΡΑΜΜΙΣΩ ΚΑΙ ΘΥΜΑΜΑΙ

- Κατά τη δεύτερη περιοδεία του, ο Απόστολος Παύλος μετά τη Μ. Ασία ήρθε και κήρυξε στην Ελλάδα (Φίλιπποι, Θεσσαλονίκη, Βέροια, Αθήνα, Κόρινθος).
- Σε κάθε πόλη που πήγαινε κήρυττε πρώτα στους Ιουδαίους, στις συναγωγές. Στη συνέχεια, επειδή οι περισσότεροι απ' αυτούς απέρριπταν το Ευαγγέλιο, στρεφόταν στους εθνικούς. Καθοδηγούσε και διαπαιδαγωγούσε τους πιστούς των εκκλησιών που ίδρυε είτε με το κήρυγμά του είτε στέλνοντάς τους επιστολές.
- Ο Απόστολος Παύλος έκανε και άλλες δύο περιοδείες και έτσι το μήνυμα του Χριστού έφτασε μέχρι την Ισπανία. Φυλακίστηκε στη Ρώμη και μαρτύρησε το 68 μ.Χ., την εποχή του διωγμού του Νέρωνα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Το κήρυγμα του Αποστόλου Παύλου στον Άρειο Πάγο (Πράξ. 17,22-31)

Στάθηκε, λοιπόν, ο Παύλος στη μέση του Αρειού Πάγου και είπε: «Αθηναίοι! Σας βλέπω ευλαβέστατους από κάθε άποψη. Πράγματι, ενώ περιδιάβαζα την πόλη σας και έβλεπα τους ιερούς σας τόπους, βρήκα ανάμεσα σ' αυτούς κι έναν βωμό, με την επιγραφή "στον Άγνωστο Θεό". Αυτόν, λοιπόν, που τον λατρεύετε χωρίς να τον γνωρίζετε, αυτόν εγώ τώρα σας τον κάνω γνωστό. Είναι ο Θεός που δημιούργησε τον κόσμο και όλα όσα υπάρχουν σ' αυτόν. Ως Κύριος του ουρανού και της γης, δεν κατοικεί σε χειροποίητους ναούς, ούτε υπηρετείται από χέρια ανθρώπινα σαν να είχε ανάγκη από κάτι, αφού αυτός δίνει σε όλα ζωή και πνοή και τα πάντα. Από έναν άνθρωπο έκανε όλα τα έθνη των ανθρώπων για να κατοικούν πάνω σ' όλη τη γη, και όρισε πόσο χρόνο θα υπάρχουν και σε ποια σύνορα θα κατοικούν. Θέλησε να ζητούν τον Κύριο και να προσπαθούν να τον βρουν ψηλαμώντας στο σκοτάδι, αν και δεν είναι μακριά από τον καθένα μας. Γιατί μέσα σ' αυτόν ζούμε και κινούμαστε και υπάρχουμε, όπως λένε και μερικοί απ' τους δικούς σας ποιητές: "Δική του γενιά είμαστε". Αφού, λοιπόν, είμαστε γενιά του Θεού, δε θα πρέπει να νομίζουμε ότι η θεότητα είναι κάτι όμοιο με χρυσάφι ή ασήμι ή πέτρα, δηλαδή με γλυπτό έργο τέχνης ή της φαντασίας του ανθρώπου. Ο Θεός παρέβλεψε τα χρόνια της άγνοιας· τώρα όμως απαιτεί απ' όλους τους ανθρώπους σε κάθε τόπο να μετανοούν, γιατί καθόρισε μια μέρα που θα κρίνει την οικουμένη με δικαιοσύνη, μέσω ενός ανδρός που τον όρισε γι' αυτό. Κι έδωσε βέβαιη απόδειξη σε όλους, ότι αυτός θα είναι ο κριτής, ανασταίνοντάς τον από τους νεκρούς».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ομάδα μαθητών να μελετήσει από τις *Πράξεις των Αποστόλων* (15,36-18,19) τη δεύτερη περιοδεία του Αποστόλου Παύλου. Να παρουσιάσουν, στη συνέχεια, στην τάξη οι μαθητές τους τρόπους με τους οποίους ο Απόστολος προσέγγιζε τους εθνικούς και τους Ιουδαίους καθώς και τις αντιδράσεις που προκαλούνταν.
2. Να παρουσιάσετε στην τάξη ένα διάγραμμα με τα κύρια σημεία της ομιλίας του Αποστόλου Παύλου στον Άρειο Πάγο, στην Αθήνα. Ποιο, κατά τη γνώμη σας, ήταν το σπουδαιότερο σημείο και γιατί;
3. Να καταρτίσετε έναν πίνακα των πόλεων στις οποίες κήρυξε ο Απόστολος Παύλος και να συλλέξετε φωτογραφικό υλικό από βιβλία ή από το διαδίκτυο, για τα μνημεία και τις συνθήκες ζωής των πόλεων αυτών, καθώς και για το έργο που επιτέλεσε ο Απόστολος σ' αυτές.
4. Να αναζητήσετε το Απολυτίκιο του Αποστόλου Παύλου και να κάνετε με βάση αυτό μια αποτίμηση του έργου του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' ΕΠΕΚΤΑΣΗ, ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΜΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

9. Οι μεγάλοι διωγμοί των χριστιανών

Στην ενότητα αυτή θα πάρεις πληροφορίες (για):

- τις αιτίες που προκάλεσαν τους διωγμούς
- τους λόγους για τους οποίους ο Χριστιανισμός, παρά τις διώξεις, επιβίωσε και εξαπλώθηκε
- συγκεκριμένα παραδείγματα μαρτύρων.

Η γρήγορη εξάπλωση του Ευαγγελίου στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία δημιουργούσε ένα νέο πολιτισμό. Ταυτόχρονα, όμως, προκάλεσε και αντιδράσεις. Είδαμε σε προηγούμενες ενότητες ότι οι περισσότεροι Ιουδαίοι αντέδρασαν, αρνούμενοι να δεχθούν ότι ο Χριστός ήταν ο Μεσσίας. Δεν αντέδρασαν, όμως, μόνο αυτοί: η ρωμαϊκή αυτοκρατορία έβλεπε με προβληματισμό την αύξηση του αριθμού των χριστιανών.

α. Οι αιτίες αντίδρασης των εθνικών

Αρχικά το ρωμαϊκό κράτος έδειξε αδιαφορία για το Χριστιανισμό, γιατί τον θεωρούσε μια ιουδαϊκή αίρεση. Οι Ρωμαίοι, όμως, θορυβήθηκαν, όταν έγιναν χριστιανοί άνθρωποι που κατείχαν ανώτερες θέσεις στην κοινωνία τους. Οι πρώτοι που αντέδρασαν με συκοφαντίες εναντίον των χριστιανών ήταν **οι εκπρόσωποι του εθνικού ιερατείου**, γιατί έχαναν σταδιακά το σεβασμό που απολάμβαναν στη ρωμαϊκή κοινωνία και περιορίζονταν τα τεράστια οικονομικά τους οφέλη από τις προσφορές των πιστών και από τις θυσίες. Παράλληλα, **ένας μεγάλος αριθμός επαγγελματιών** (αγαλματοποιοί, αργυροχόοι, οικοδόμοι κ.ά.), που είχε οικονομικά συμφέροντα από την εθνική λατρεία, άρχισε να αντιμετωπίζει προβλήματα. Αυτές, λοιπόν, οι ομάδες κατηγορήσαν τους χριστιανούς για «αθεΐα» και για εγκληματικές πράξεις και έτσι άρχισαν οι πρώτες περιστασιακές διώξεις.

Η κατάσταση χειροτέρεψε προς τα τέλη του 1ου αι., όταν ο Αυτοκράτορας Δομιτιανός απαίτησε να λατρεύεται ο ίδιος από τους Ρωμαίους υπηκόους ως Κύριος και Θεός. Την **αυτοκρατορική λατρεία** αρνήθηκαν οι χριστιανοί, με αποτέλεσμα να οδηγούνται στο μαρτύριο. Παράλληλα, η **αύξηση του αριθμού των χριστιανών** και το **νέο ήθος** που πρόβαλλαν με τη ζωή τους στις ανθρώπινες σχέσεις, αντιμετωπίστηκαν ως κίνδυνος για το ρωμαϊκό κράτος.

β. Οι σκληροί διωγμοί και το πλήθος των μαρτύρων

Οι διωγμοί στην αρχή δεν ήταν ούτε συνεχείς ούτε εκτείνονταν σε όλη την αυτοκρατορία. Κατά την περίοδο αυτή οι αιτίες των διωγμών είναι ποικίλες: φιλοδοξίες αυτοκρατόρων, θρησκευτικός φανατισμός, οικονομικά προβλήματα. Από την εποχή όμως του Δέκιου και μετά έχουμε συστηματικό διωγμό, με βάση ειδικό Διάταγμα με ισχύ σ' όλη την αυτοκρατορία.

Τα μαρτύρια στα οποία υποβάλλονταν οι χριστιανοί ήταν σκληρότατα και απάνθρωπα, ήταν ένας αργός θάνατος. Χιλιάδες μάρτυρες θανατώθηκαν στις φυλακές ή ρίχτηκαν σε στάδια για να γίνουν βορά άγριων θηρίων. Για να μπορούν οι χριστιανοί ανενόχλητα να λατρεύουν το Θεό αναγκάστηκαν, ιδιαίτερα μετά την εποχή του Τραϊανού, να καταφεύγουν στις κατακόμβες, όπως θα δούμε αναλυτικά στην επόμενη ενότητα.

Πολλές φορές μορφωμένοι χριστιανοί απηύθυναν με παρηγορία και σύνεση απολογίες υπέρ

Διωγμός	Αφορμή	Γνωστότεροι Μάρτυρες
Νέρωνας (54-68 μ.Χ.)	Πυρκαγιά στη Ρώμη	Πέτρος, Παύλος
Δομιτιανός (81-96 μ.Χ.)	Φόρος διδράχμου	Διονύσιος, Τιμόθεος, Φλάβιος Κλήμης, Δομιτίλλα, Ακύλιος
Τραϊανός (98-117 μ.Χ.)	Ερώτημα έπαρχου	Ιγνάτιος, Φωκάς, Κλήμης Ρώμης, Πρόκλος, Ιλάριος
Μάρκος Αυρήλιος (161-180 μ.Χ.)	Ατυχήματα	Παρασκευή, Πολύκαρπος, Ιουστίνος, Κοδράτος
Σεπτίμιος Σεβήρος (193-211 μ.Χ.)	Προσηλυτισμός	Ειρηναίος, Λεωνίδης, Ευτυχία, Περπέτουα, Χαράλαμπος, Χριστίνα, Μαρκέλλα
Δέκιος (249-251 μ.Χ.)	Θρησκευτικός φανατισμός	Φλαβιανός Ρώμης, Καλλιόπη, Αλέξανδρος Ιεροσολύμων, Βαβύλας, Τρύφων
Διοκλητιανός (284-305 μ.Χ.)	Θρησκευτικός φανατισμός	Γεώργιος, Δημήτριος, Κυριακή, Ευφημία, Προκόπιος
Γαλέριος (305-311 μ.Χ.)	Θρησκευτικός φανατισμός	Μαρκελλίνος Ρώμης, Ερμόλαος, Αικατερίνη, Παντελεήμων, Λουκιανός Αντιοχείας,

Μαρτύριο του αγίου Ιακώβ του Πέσσου.

των ομοθρήσκων τους προς τους Ρωμαίους αυτοκράτορες και τους φιλοσόφους. Στα διασωθέντα κείμενα αυτών των Απολογητών (Κοδράτος, Αριστείδης, Ιουστίνος, Τερτυλλιανός) –όπως ονομάστηκαν–, γίνεται διάλογος με τους εθνικούς στη βάση της ελληνικής φιλοσοφίας και του πολιτισμού, τονίζεται η ηθική υπεροχή της χριστιανικής πίστης έναντι της εθνικής λατρείας καθώς και η θαυμαστή υπομονή και το ανυπέροβλο θάρρος των μαρτύρων.

Οι διωγμοί, παρά το ποτάμι αίματος των μαρτύρων που χύθηκε, δεν κατάφεραν να εξαφανίσουν τον Χριστιανισμό. Κατά την περίοδο των διωγμών, η αγάπη, η ενότητα και η αυτοθυσία των χριστιανών έκαναν τρομερή εντύπωση στους εθνικούς. Έβλεπαν, σε αντίθεση με τη διαφθορά, την παρακμή και την αναλγησία της κοινωνίας τους, ότι υπήρχε μια οικογένεια που μπορούσε να τους ξαναδώσει πίσω τη χαμένη τους ανθρωπιά. Μια οικογένεια που, ενώ είχε έντονη την προσδοκία ενός Νέου Κόσμου, ενδιαφερόταν έμπρακτα για τον πόνο και τη δυστυχία των ανθρώπων.

Το παράδειγμα των μαρτύρων, που ανακηρύχθηκαν άγιοι σε Ανατολή και Δύση, έμεινε χαραγμένο όχι μόνο στη μνήμη των συγχρόνων τους, αλλά και των πιστών κάθε εποχής.

γ. «Θάνατος στους άθεους (χριστιανούς)»!

Ένας από τους πιο γνωστούς μάρτυρες της πρώτης Εκκλησίας ήταν ο άγιος Πολύκαρπος. Υπήρξε μαθητής του Ευαγγελιστή Ιωάννη και έγινε επίσκοπος Σμύρνης. Την εποχή που ανθύπατος της Μ. Ασίας ήταν ο Στάτιος Κοδράτος, ο όχλος θεωρώντας τον άγιο υπεύθυνο για τη γενναιότητα που είχαν δείξει στο μαρτύριο έντεκα χριστιανοί, με προεξάρχοντα το Γερμανικό, ζήτησε επίμονα τη σύλληψή του. Αφού ζήτησε να μάθει το όνομά του ο ανθύπατος, απαίτησε να ορκιστεί στον Καίσαρα, να περιγελάσει το Χριστό και να πει «θάνατος στους άθεους», εννοώντας τους χριστιανούς.

Ο Πολύκαρπος του εξήγησε ότι είναι χριστιανός και ότι δε θα μπορούσε να βλασφημήσει το Χριστό που υπηρετεί ογδόντα χρόνια. Μετά από αυτή την ομολογία, ο ανθύπατος τον καταδίκασε να καεί ζωντα-

νός. Πράγματι ο όγλος μάζεψε ξύλα, άναψε μια μεγάλη φωτιά και έριξε πάνω της τον άγιο. Η φωτιά όμως δεν άγγιξε το σώμα του αγίου. Μη έχοντας άλλη λύση διέταξαν ένα στρατιώτη να τον αποκεφαλίσει. Το αίμα μάλιστα που έτρεξε, προς μεγάλη έκπληξη των παρισταμένων, έσβησε τελείως τη φωτιά. Ήταν 23 Φεβρουαρίου του 156 μ.Χ. κι έτσι κάθε τέτοια μέρα η Εκκλησία τιμά τη μνήμη του αγίου Πολυκάρπου.

ΥΠΟΓΡΑΜΜΙΖΩ ΚΑΙ ΘΥΜΑΜΑΙ

- Οι εθνικοί καταδίωξαν τους χριστιανούς γιατί δεν τιμούσαν τον αυτοκράτορα σα Θεό και γιατί βλάπτονταν τα συμφέροντα του ιερατείου τους. Οι διωγμοί, που κράτησαν περίπου τρεις αιώνες, ήταν αρχικά περιορισμένης έκτασης. Μετά τον Δέκιο όμως πήραν συστηματική μορφή και εξαπλώθηκαν παντού.
- Οι Απολογητές ήταν μορφωμένοι χριστιανοί που με το συγγραφικό τους έργο υπερασπίζονταν ενώπιον των εθνικών τη χριστιανική πίστη.
- Ο Χριστιανισμός, παρά τις διώξεις, επιβίωσε και εξαπλώθηκε παντού, γιατί το μήνυμά του έδινε στους ανθρώπους της αυτοκρατορίας τη χαμένη τους ανθρωπιά και νόημα στη ζωή τους.
- Ο άγιος Πολυκάρπος, μαθητής του Ευαγγελιστή Ιωάννη και επίσκοπος Σμύρνης, ομολόγησε με παρησία την πίστη του στο Χριστό.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Απόσπασμα από την Εκκλησιαστική Ιστορία του Ευσεβίου Καισαρείας, όπου περιγράφεται η αυτοθυσία των χριστιανών κατά τη διάρκεια επιδημίας πανούκλας, το 251 μ.Χ. (PG 20, 688C-689A, σε απόδοση)

Οι περισσότεροι από τους αδελφούς μας από την υπέρμετρη αγάπη και φιλαδελφία τους, χωρίς να σκέπτονται τον εαυτό τους ... και χωρίς καμιά προφύλαξη περιθάλλοντας τους αρρώστους, υπηρετώντας τους και θεραπεύοντάς τους εν Χριστώ, έπαιρναν με μεγάλη προθυμία τη θέση τους, αναλαμβάνοντας το πάθημά τους, προσελκύοντας πάνω τους την αρρώστια από τους πλησίον και θεληματικά καθαρίζοντας τις πληγές τους. Πολλοί, λοιπόν, αφού περιέθαλψαν και ενδυνάμωσαν τους αρρώστους, πέθαναν, τραβώντας πάνω τους το θάνατο εκείνων ... Έτσι οι άριστοι από τους αδελφούς μας, πρεσβύτεροι και διάκονοι, με αυτόν τον τρόπο έφυγαν από τη ζωή, επαινούμενοι από το λαό. Από την άλλη μεριά, οι εθνικοί έκαναν ακριβώς το αντίθετο: και όταν κάποιος άρχιζε να αρρωσταίνει, τον απωθούσαν και τον απέφευγαν και τα πιο αγαπημένα του πρόσωπα. Έριχναν τους μισοπεθαμένους στους δρόμους, και όταν πέθαιναν τους άφηναν άταφους να σκυλεύονται, προσπαθώντας να αποφύγουν τη διάδοση του θανατικού χωρίς επιτυχία.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Για ποιους λόγους οι εθνικοί καταδίωξαν τους χριστιανούς και γιατί, παρά τις διώξεις, ο Χριστιανισμός επιβίωσε και εξαπλώθηκε παντού;
2. Να αναζητήσετε πληροφορίες για τους ονομαζόμενους «στρατιωτικούς Αγίους» και να εντάξετε (όπου αυτό είναι δυνατόν) τη δράση τους στην εποχή κάποιου διωγμού. Να ανατρέξετε και στον πίνακα της ενότητας.
3. Γίνονται σήμερα διωγμοί που έχουν ως στόχο τη θρησκευτική πίστη και τη θρησκευτική συνείδηση; Να αναφέρετε συγκεκριμένα παραδείγματα.
4. Να αναζητήσετε περισσότερες πληροφορίες για έναν από τους διωγμούς που περιλαμβάνονται στον πίνακα.

10. Οι κατακόμβες: τόπος καταφυγής και μνήμης

Στην ενότητα αυτή θα πάρεις πληροφορίες (για):

- τις κατακόμβες, ως τόπο καταφυγής των διωκόμενων χριστιανών
- τη χρήση των κατακομβών για την ταφή των μαρτύρων, τη διδαχή και τη λατρεία.

Η εποχή των διωγμών ήταν μια πολύ δύσκολη περίοδος στην ιστορία του Χριστιανισμού. Οι διωκόμενοι χριστιανοί, ιδιαίτερα από την εποχή του Τραϊανού, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, αναγκάστηκαν να καταφεύγουν σε κατακόμβες για να συναντώνται, να ακούν το κήρυγμα και να μετέχουν στη Θεία Ευχαριστία.

α. Οι κατακόμβες: καταφύγιο για τους διωκόμενους χριστιανούς

Στην αρχή οι χριστιανοί δεν είχαν δικά τους κοιμητήρια. Έθαβαν τους νεκρούς τους στα δημόσια νεκροταφεία. Από τα μέσα του 2ου μ.Χ. αι. υπήρχε δυνατότητα για την υπόγεια ταφή των νεκρών χριστιανών σε υπαίθριες εκτάσεις (κατακόμβες) που ανήκαν σε ευκατάστατους πιστούς. Οι κατακόμβες ήταν υπόγειες σήραγγες σε μορφή λαβύρινθου, που μπορούσαν να φτάνουν σε μήκος πολλών χιλιομέτρων. Στον πορώδη τοίχο των διαδρόμων είχαν δημιουργηθεί ορθογώνια κοιλώματα για την τοποθέτηση των νεκρών. Υπήρχαν επίσης μεγαλύτερα κοιλώματα με καμάρα στο πάνω μέρος ή και ολόκληρα δωμάτια που χρησίμευαν ως οικογενειακοί τάφοι, διακοσμημένοι με τοιχογραφίες.

Νωπογραφία από κατακόμβη στη Ρώμη.

Είδαμε ότι κατά τη διάρκεια των διωγμών ο Χριστιανισμός αντιμετώπιστηκε σε μια παράνομη δεισιδαιμονία. Οι χριστιανοί δεν μπορούσαν πλέον φανερά να ομολογούν την πίστη τους, να συγκεντρώνονται και να τελούν τη Θεία Ευχαριστία. Έτσι, άρχισαν να χρησιμοποιούν τις κατακόμβες, που ως τόποι ταφής των νεκρών ήταν ιεροί και συνήθως απαραβίαστοι, ως καταφύγιο και χώρος συγκέντρωσης και λατρείας. Ενώ, λοιπόν, στην επιφάνεια μαινόταν διωγμός για να εξαφανιστεί η πίστη, κάτω από τη γη, στις κατακόμβες, με κίνδυνο της ζωής τους οι χριστιανοί διατηρούσαν και ενδυνάμωναν αυτή την πίστη.

β. Κάτω από τη γη η πίστη διατηρείται και δυναμώνει

Όταν σκοτεινίαζε, μαζεύονταν στις κατακόμβες οι χριστιανοί με κίνδυνο της ζωής τους, για να θάψουν τους μάρτυρες, να ακούσουν το κήρυγμα και να τελέσουν τη Θεία Ευχαριστία, χρησιμοποιώντας τον τάφο του μάρτυρα ως Αγία Τράπεζα. Για το λόγο αυτό, κάποια από τα πιο ευρύχωρα δωμάτια που χρησίμευαν ως οικογενειακοί τάφοι μετατράπηκαν σε **κρύπτες**, δηλαδή σε μικρούς, υπόγειους ναούς.

Κατακόμβη Αγ. Δομιτίλλας στη Ρώμη.

Οι κρύπτες αυτές ήταν συχνά διακοσμημένες με τοιχογραφίες που είχαν συμβολικές απεικονίσεις με θρησκευτικό περιεχόμενο.

Τέτοιες απεικονίσεις ήταν «ο Καλός Ποιμένας», σύμβολο του Χριστού, με ένα αρνί στους ώμους Του· «η ψυχή που προσεύχεται», μορφή με ανοικτά τα χέρια σε στάση προσευχής· **το μονόγραμμα του Χριστού**, σχηματισμένο από τα δύο πρώτα σύμφωνα (Χ και Ρ) του ονόματός Του· **το ψάρι** («ΙΧΘΥΣ», στα αρχαιοελληνικά), που λειτουργούσε σαν ακροστιχίδα της ομολογίας της πίστης: **Ιησούς Χριστός, Θεού Υιός, Σωτήρ· το περιστέρι με κλαδί ελιάς στο ράμφος του**, σύμβολο του πιστού μέσα στη χαρά του Παραδείσου· **το Άλφα και το Ωμέγα**, σύμβολο του Χριστού, που είναι η αρχή και το τέλος των πάντων· **η άγκυρα**, σύμβολο της ελπίδας και της σωτηρίας· **το πτηνό φοίνικας**, που συμβόλιζε την ανάσταση των σωμάτων και **ο προφήτης Ιωνάς στη θάλασσα**, σύμβολο επίσης της ανάστασης.

γ. Μήνυμα ζωής από τα έγκατα της γης

Έχουν ανακαλυφτεί περισσότερες από εξήντα κατακόμβες στη Ρώμη. Η εξερεύνηση και η επιστημονική μελέτη τους άρχισε ήδη από τον 17ο αιώνα, αλλά συστηματικές ανασκαφές έγιναν τον εικοστό αιώνα. Έτσι ανακαλύφθηκαν, αποκαταστάθηκαν και μελετήθηκαν οι κατακόμβες του Αγίου Καλλίστου, των Αγίων Πέτρου και Μαρκελλίνου, της Via Latina, της Αγίας Πρίσκιλλας (Via Salaria), της Αγίας Δομιτίλλας, του Αγίου Σεβαστιανού, της Αγίας Αγνής (Via Nomentana) κ.ά. Κατακόμβες έχουν ανακαλυφτεί και σε άλλα μέρη της Ιταλίας, όπως η Νάπολη και η ανατολική Σικελία, καθώς και στην Αίγυπτο και τη Μάλτα (κατακόμβη της Αγίας Αγάθης).

Στην Ελλάδα, στο νησί Μήλος, τον 19ο αιώνα ανακαλύφθηκε χριστιανικό κοιμητήριο που χρονολογείται από τα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. Είναι ένα σύμπλεγμα τριών κατακομβών με μεγάλους χαμηλούς διαδρόμους, που συνεχίζονται με άλλους μικρότερους και ένα νεκρικό θάλαμο. Και οι τρεις κατακόμβες επικοινωνούν μεταξύ τους με διαδρόμους. Στους τοίχους των διαδρόμων υπάρχουν λαξευμένοι τοξωτοί τάφοι, ορισμένοι από τους οποίους είναι οικογενειακοί. Τάφοι εντοπίστηκαν και στο δάπεδο των διαδρόμων. Οι τάφοι διακοσμούνται με συμβολικές παραστάσεις. Η ύπαρξη των κατακομβών στη Μήλο αποδεικνύει ότι ο Χριστιανισμός διαδόθηκε στο νησί πολύ νωρίς, αφού η θέση του το καθιστούσε γέφυρα για την εξάπλωση της πίστης από την Ασία.

Οι κατακόμβες είναι ένα διαχρονικό σύμβολο ηρωισμού: εκεί μέσα οι διωκόμενοι χριστιανοί βρήκαν τη δύναμη και τη στήριξη από το Θεό να αντιμετωπίσουν τους διωγμούς. Και παρότι είναι κοιμητήρια, ο σημερινός επισκέπτης τους εισπράττει με έναν μυστηριώδη τρόπο ένα βροντερό μήνυμα ζωής. Επιπλέον, οι μάρτυρες των διωγμών είναι άγιοι κοινοί σε Ανατολή και Δύση και θυμίζουν σε όλους τους σύγχρονους χριστιανούς ότι η πίστη είναι πάντα μια ομολογία που πολλές φορές απαιτεί κόπους, αγώνα και θυσίες.

Κατακόμβη στη Ρώμη.

Κατακόμβη της Μήλου.